

Skupnost znanstvenikov

Skupnost znanstvenikov je eden od najpomembnejših normativnih regulativov znanosti. Zlasti, ko je v ospredju jezikovno-komunikativna razsežnost skupnosti. Jezik naj bi imel svoj telos v konsenzu, do katerega se razpravljavci dokopljejo z medsebojnim argumentiranjem. Komuniciranje, ki nas vodi do nevsiljenega konsenza, pa predpostavlja nekakšno vodoravno simetričnost udeležencev. Na diskurz naj ne bi vplivale zunanje pozicije moči, ki bi izhajale iz statusa, uveljavljati bi se morala zgolj moč argumenta. Takšni – kompetentni in enakopravni – razpravljavci se lahko dokopljejo do sporazuma, ki ga lahko opredelimo za veljavno “resnico” ali pa “normo”. Če odštejemo redke niše vsakdanjega življenja, kjer jezik nima naloge “prenosa informacij”, temveč usklajevanja, pogajanja in dobresedno politiziranja stališč, potem je na ravni sistemske organizacije družb znanost dejansko paradigmatičen primer takšne komunikativne racionalnosti.

Diskurz znanosti je praksa neomejene razprave, ki pelje do konceptualizacij množic podatkov, ki so potrebne, da bi znižali nivo kompleksnosti in si na osnovi reduciranih modelov pridobili začasno zmožnost razumevanja in delovanja. Tu preprosto ni večnih in absolutnih Resnic, ki bi jih “odkrivali” genialni učenjaki. Seveda bi lahko ugovarjali npr. tako, da je $2+2=4$, da obstajajo elementarne Resnice in ne zgolj konceptualizacije. S takšnim ugovorom in podobnimi primeri bi se lahko strinjali, če bi prezrli konceptualizacije, ki ležijo v osnovi teh, še tako trdnih izjav. Zdi se mi, da je bil Platon prvi, ki je postavil vprašanje, kaj je število, pa vse do danes, vključno s sodobnimi poskusi Russella, ni bilo mogoče najti popolnega odgovora. Tudi to vprašanje lahko odpre le permanentno znanstveno razpravo, ki ji je ideja Resnice prav tako odvečna in metafizično moteča kot ideja Boga.

Na zgolj diskurzivni ravni se zdi skupnost raziskovalcev naravnost idealna in tako rekoč emancipacijska paradigma, ki bi lahko tudi pojmovanje demokracije rešila liberalnih okovov. V politiki bi po tem vzoru šlo za diskurzivno (bolj ali manj konsenzualno) vzpostavljanje začasnih norm, medtem ko liberalizem izhaja iz tržno-darwinistične ideje boja za oblast, kjer zmagajo uspešnejši, ostalim pa ponudijo – če so na voljo sredstva – socialne rezervate. Ideja komunikativne skupnosti je očitno delujoč mehanizem, a zdi se, da le v kolikor deluje posredno, ko obstoječa razmerja kritiziramo kot nepravilna, nepoštena in neustrezna, medtem ko se izkažejo za naivni utopizem takoj, ko jih hočemo uresničiti. Problem je, da so skupnosti organske, da jih vzpostavlja križanje različnih tradicij, interesov, stvarnih izkušenj, ekonomskih in institucionalnih odvisnosti, refleksivnih izhodišč, strateških in taktičnih bojov itn.

Ko govorimo o skupnosti raziskovalcev, je poleg idealne govorne situacije (po Habermasu tistih diskurzivnih predpogojev, ki lahko peljejo do znanstvenih resnic) treba upoštevati še vrsto drugih določil. Če hočeš biti del takšne skupnosti, te more ta pripoznati kot kompetentnega člana. Biti član kakšne skupnosti pa vedno predpostavlja rituale in iniciacije. Šolski sistem, vključno z univerzo, nima manj, ampak kvečjemu več tourstnih ritualov kot jih premore družba Masajev. Zdi se, da je ta ritualni in neverjetno hierarhizirani sistem nujno dopolnilo "odprte znanstvene razprave" v skupnosti znanstvenikov. V skupnost znanstvenikov si kot avtonomen in kompetenten govorec prepuščen le, če si šel prek vrste "krutih in iracionalnih" preizkušenj šolskega sistema in njegovih šamanov. Iracionalne geste in nesmiselne preizkušnje so nujen predpogoj, ki iz množice izbere posvečene in najvišje, ki so med seboj res enakopravni kot kardinali in kamor laiki nimajo možnost upogleda in vpliva, ker gre pač za področje sakralnega. Univerze in znanstveni inštituti se trdno držijo teh srednjeveških ritualov, ki prepuščajo k privilegijem le redke izbrance.

Pa vendar sta znanost in njene ustanove izpričali neverjetno vitalnost in ustvarjalno zmožnost, ki sta sooblikovali moderno civilizacijo. Utopični moment oz. regulativni ideal odprtega znanstvenega diskurza je bil močnejši od hierarhij in ritualiziranih praks. Prav zaradi tega se je znanost razvijala, Cerkev pa delegitimirala. V določenem okolju ali pa zgodovinskem trenutku pa si tudi kakšna skupinica znanstvenikov prizadeva ohraniti privilegij Resnice na škodo utopičnih premis znanstvenosti. Ne samo humanistične vede, tudi bolj egzaktna, kot npr. arheologija in medicina, se lahko podredita nacionalističnim in rasističnim paradigmam, ker to prinaša njihovim akterjem podporo državnih oblasti. (Pri svojih prijavih raziskovalnih projektov ne pozabite v naslov vključiti "slovenski" ali pa "vključevanje v Evropo" pa bo polovica že narejena!) Napetost med ritualnim in diskurzivnim je pogosto generacijska in je v zmernih okoliščinah lahko celo produktivna. Mlajši raziskovalci se obračajo od "domačih avtoritet", širijo krog komunikacij, sprejemajo nove konceptualizacije itd. Zdi se, da ritualizirani moment sam po sebi ni povsem iracionalen, da vnaša neko potrebno dinamiko med generacijami raziskovalcev, kjer "tradicija" ne pomeni nujno nekaj, kar je treba za vsako ceno premagati, "novo" pa ni nujno tudi boljše.

Hierarhični in ritualni moment znanstvene organizacije postane moteč in zaviralen, ko ga instrumentalizirajo zunanji ideološki vplivi, ki izrinejo utopijo diskurzivnega napredka. Zdaj je prava znanost le, če je arijska, zdaj le, če je socialistična, zdaj katoliška, zdaj slovenska, zdaj tržno usmerjena ... Znotraj takšnih razmerij se hitro znajdejo "primerni" strokovnjaki, ki znajo idejo rase, etnije in dobička spraviti na raven najvišje Resnice in Znanosti. Po eni strani je potrebno prirediti sistem ritualov in iniciacij ter zamenjati šolske šamane, po drugi strani pa diskurzivno utopijo omejiti z realnostjo samoumevnih Resnic. Tu in tam še ostane kakšna neodvisna revija, strokovno društvo ali pa iniciativa, ki pa jim zaprte finančne pipe grozijo, da se izčrpajo z medsebojnimi zavistnimi spori, sektaštvom in marginalizacijo.

Zato je za napredek znanosti in njene civilizacije ključno, da opredeli pravila do "zunanjih" moči. Šolski sistem (vključno z univerzo) ne more temeljiti na enačenju avtoritete znanja z avtoritarnostjo nasilja. Šola naj ne bi bil sistem proizvodnje oz. selekcije vladajočih elit. Privzgojiti je treba odgovornost in diskurzivno disciplino, smisel za

sodelovanje in solidarnost, razvijati ustvarjalnost, gojiti radovednost, racionalni skepticizem in odprtost do znanj in kulturne raznolikosti, spodbujati državljanski pogum. Naše šole pa v postindustrijski dobi "štancajo" pohlevne delavke/ce, ki vdano čakajo na navodila od moža, šefa, ministra, nadškofa, televizorja, policaja, Bruslja, tržišča... Naloga znanosti najbrž ni ta, da vzame nase odgovornost odločanja. Znanost ponudi prizadetim akterjem strokovne argumentacije, ki jih uporabljamo v demokratičnih procedurah. V naših razmerah je bolj v navadi hlapčevanje stranki na oblasti, ki strokovnjake potrebuje le za ideološki okras, ki posvečuje modrost administratorjev. Poleg države in znanosti je za sprejemanje odločitve treba pritegniti prizadeto javnost. Starši in učenci bi na primer skupaj s šolniki lahko prispevali več h kakovostni prenovi šole, kot zgolj akademiki in državni uradniki. Znanstvena skupnost bi morala služiti njim vsaj toliko kot vzvišenim ciljem "evroatlantskih povezav", "krščanske dediščine", "globalnega tekmovanja" ipd. Namesto da akterjem demokratičnega odločanja ponujajo argumentacije, se klientelistično vežejo na državno-strankarsko uradništvo. Vsaka sprememba oblasti potem menja tudi dvorne "znanstvenike". To je smešno in ponižujoče. Starši, učenci in šolniki pa itak ne bodo prenovljeno šolo vzeli za svojo. Saj jih ni nihče jemal resno. So le žrtve ideoloških prerivanj in objekt "znanstvenih" eksperimentov.

Klientelizem znanstvene skupnosti je razvoju znanosti in tehnologije dal prav toliko spodbude, kot je tudi škodoval. Brez vojaške tekme in pokroviteljstva korporacij bi bili danes prikrajšani za marsikatero znanstveno ali tehnološko dobroto. Samo za kakšno ceno?

Očitno skupnost znanstvenikov potrebuje etični regulativ, ki je širši od diskurzivnih norm, ki omogočajo odkrivanje in izražanje resnic. Epistemološke predpostavke skupnosti znanstvenikov ne zadoščajo pri opredeljevanju politike. Ni videti, da je ta skupnost sposobna preseči ozkosrčnost "objektivnih Resnic", prav tako kot tudi mešetar ni zmožen videti prek logike "Dobička". Jedrski fizik bo znotraj določenega znanstvenoraziskovalnega programa ali ustanov zagovarjal upravičenost jedrske tehnologije, o ljudeh, ki jo zavračajo, pa tvežil, da so primitivci, ki zavirajo tok Zgodovine, Božjo voljo, Napredek, Gospodarsko korist ipd. Tako kot je lahko skupnost raziskovalcev vzor "odprti družbi", ima ta tudi pravico, da tej skupnosti postavi meje delovanja.

Darij Zadnikar